

Projekt pt. Opracowanie projektu ustawy wdrażającej Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych o proponowanej nazwie: Ustawa o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami wraz z Oceną Skutków Regulacji i uzasadnieniem, jak też propozycji zmian legislacyjnych podążających za nową ustawą, realizowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020, Oś Priorytetowa II Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działanie 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych, współfinansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego

Przegląd terminologii stosowanej w różnych aktach prawnych, odnoszącej się do niepełnosprawności lub jej rodzajów, pod kątem spójności i zgodności z „Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych” oraz propozycje zmian aktów prawnych ujednolicające i dostosowujące tę terminologię

Warszawa, marzec 2022

Stan prawny na dzień 31 grudnia 2021 roku. Nr Projektu: POWR.02.06.00-00-0066/21

Spis treści

Historia zmian	3
1. Powiązane dokumenty	3
2. Wstęp	4
2.1. Słowa i ich konsekwencje	4
2.2. Cel zmiany: język konstruuje rzeczywistość	7
2.3. Potrzeba zmiany i ujednolicenia terminologii w aktach prawnych	10
2.4. Ewolucja, nie rewolucja	13
3. Metodologia analizy	15
3.1. Nazwa aktu prawnego	16
3.2. Użyte sformułowanie	16
3.3. Jednostka redakcyjna	18
3.4. Kontekst regulacji	18
4. Podsumowanie i rekomendacje	18
4.1. Rekomendacje	18
4.2. Podsumowanie	20

Historia zmian

Data	Autor	Wersja	Opis i odwołanie do poprzedniej wersji
2021-12-30	Beata Dązbłaż, r. pr. Katarzyna Firaza-Ciupa, dr Krzysztof Kurowski, Tomasz Przybysz- Przybyszewski, dr Jarosław Zbieranek	1	Analiza z zakresu terminologii składa się ze wstępu oraz z dwóch załączników, stanowiących dwa produkty zadania
2022-01-21	Lider Projektu BON - MRiPS	2	Uwagi do 1 wersji przekazanego raportu (wskazane w komentarzach)
2022-02-02	Zespół autorski PFON	3	Wprowadzenie poprawek w oparciu o uwagi lidera projektu

1. Powiązane dokumenty

Tabela 1.

Dokument	Nr wersji	Link
Załącznik nr 1. Przegląd terminologii stosowanej w różnych aktach prawnych, odnoszącej się do niepełnosprawności lub jej rodzajów, pod kątem spójności i zgodności z Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych	3	
Załącznik nr 2. Propozycje zmian aktów prawnych ujednolicające i dostosowujące terminologię stosowaną w różnych aktach prawnych, odnoszącą się do niepełnosprawności	3	

2. Wstęp

2.1. Słowa i ich konsekwencje

Język stale ewoluuje. Słowa zmieniają znaczenie, znikają z powszechnego użytku, pojawiają się nowe. Tak jest i z terminologią dotyczącą osób z niepełnosprawnościami. Na jej przykładzie doskonale widać, że wyrazy, które kiedyś były normą językową, dziś mogą razić. Zdarza się, że określenia pochodzące z języka medycznego po latach stają się inwektywami. Bywa wreszcie, że język nie nadąża za zmieniającą się rzeczywistością.

Jak to się dzieje, że słowa neutralne znaczeniowo potrafią po latach sprawiać ból? Mechanizm zmiany znaczenia niektórych wyrazów wyjaśnia w opublikowanej w marcu 2021 r. opinii przedstawiciel Rady Języka Polskiego, dr hab. Marek Łaziński, prof. UW:

„Nazwy mniejszości narodowych i religijnych, grup scharakteryzowanych przez kolor skóry, orientację seksualną lub inne cechy odmiennie niż u większości społeczeństwa mają tendencję do stopniowej zmiany wartościowania na niekorzyść. Takie zmiany dotyczyły też nazw «kaleka» oraz «inwalida», pierwszy rzeczownik nabrał skojarzeń lekceważących («biedny kaleka»), drugi znaczy etymologicznie ‘niewartościowy’, kojarzył się głównie z utratą zdrowia na wojnie i niezdolnością do dalszej służby. Przymiotnik «niepełnosprawny(a)» notowany jest w słownikach dopiero od lat dziewięćdziesiątych, w tekstach prasowych pojawił niewiele wcześniej i wcale nie od początku był akceptowany. W połowie lat dziewięćdziesiątych pojawiła się na krótko nazwa «sprawny inaczej», ale stała się tylko karykaturą grzeczności¹».

Bardziej precyzyjny rys historyczny, dotyczący sfery przepisów, przedstawia dr Krzysztof Kurowski, pisząc, że „pojęcie «osoba niepełnosprawna» w polskim prawie pojawiło się dopiero w uchwale Sejmu PRL z 16 września 1982 w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych²”. W uchwale tej nie było jeszcze definicji osoby niepełnosprawnej, ta pojawiła się dopiero w 1991 r. w Ustawie o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych.

¹ Wyrażenia „osoba niepełnosprawna” i „osoba z niepełnosprawnością”, opinia dr. hab. Marka Łazińskiego, prof. UW, w imieniu Rady Języka Polskiego, marzec 2021 r.: [więcej na stronie Rady Języka Polskiego](#).

² K. Kurowski, *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Warszawa 2014, s. 18.

„Wcześniej na określenie niepełnosprawności używano terminów inwalidztwo (oznaczające całkowitą albo częściową niezdolność do pracy) i kalectwo. Jednak nawet po uchwaleniu tej ustawy, dominujące znaczenie miał termin inwalidztwo. Obowiązywał także podział na trzy grupy inwalidzkie. Stan taki istniał do 1997 r., kiedy to weszła w życie ustawa z dnia 28 czerwca 1996 r. o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym. Zrezygnowano w niej z terminu inwalidztwo, rozdzielając jednocześnie orzecznictwo o niezdolności do pracy dla celów rentowych od orzecznictwa o niepełnosprawności dla celów pozarentowych. Trzeba zauważyć, iż termin inwalidztwo ma zabarwienie pejoratywne i rezygnację z niego należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. W tym kontekście zdumienie musi budzić fakt, iż termin ten znalazł się w Konstytucji RP, uchwalonej przecież po wyżej wymienionej ustawie. Nie usunięto także pojęcia inwalidy z Kodeksu cywilnego (...) Także termin kalectwo nie został usunięty z porządku prawnego i znalazł się w Kodeksie karnym uchwalonym 6 czerwca 1997 r., a więc także po reformie z 1996 r. Termin ten znajduje się również w kilku innych aktach prawnych. Zdecydowanie trzeba zgodzić się ze stwierdzeniem, że terminy – kalectwo i kaleka – straciły charakter terminów «technicznych» i stały się po prostu obelgami. Należy więc wyeliminować termin kalectwo z systemu prawnego³”.

Krzysztof Kurowski nie ma złudzeń co do obecnej funkcji części wyrazów i nie ma wątpliwości dotyczących ich przyszłości: „Z systemu prawnego należy wyeliminować przestarzałe, niejasne i pejoratywne określenia: inwalidztwo, inwalida, kalectwo, niezdolność do podjęcia samodzielnej decyzji, nieporadność. W szczególności termin inwalidztwo nie powinien się znajdować w Konstytucji⁴”.

Przywołane przez prof. Łazińskiego „stopniowe zmiany wartościowania na niekorzyść” widać też na przykładzie medycznych niegdyś sformułowań dotyczących niepełnosprawności intelektualnej i ich niechlubnej „kariery” w mowie potocznej. Skutkuje to koniecznością zmian, które „wiążą się z chęcią znalezienia terminu bez negatywnych konotacji, ograniczenia stygmy związanej z pojęciami oligofrenii, niedorozwoju umysłowego i upośledzenia umysłowego oraz z odrzuceniem

³ K. Kurowski, *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Warszawa 2014, s. 19.

⁴ K. Kurowski, *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Warszawa 2014, s. 20-21.

dotychczasowych terminów przez osoby z niepełnosprawnością i ich rodziny. (...) Próbuje się odejść od tradycyjnego podziału na stopnie: lekki, umiarkowany, znaczny i głęboki na rzecz zakresu pomocy, jakiej poszczególne jednostki wymagają od społeczeństwa (pomoc sporadyczna, ograniczona lub znaczna, rozległa i całkowita). Zmienia się także cel klasyfikacji (od etykietowania po określanie potrzebnej pomocy), stosowane w klasyfikacjach nazewnictwo (odejście od terminów: debil, imbecyl, kretyn, idiota na rzecz bardziej neutralnego określenia stopni od lekkiego do głębokiego lub zakresu pomocy od sporadycznej do całkowitej)⁵.

Istotną dla tych rozważań etymologię słowa „upośledzony” podała w 2008 r. dr Krystyna Długosz-Kurczabowa z Uniwersytetu Warszawskiego: „od wyrażenia przymkowego *po śladzie* powstał przymiotnik pośledni ‘będący w tyle, na końcu’, ‘drugorzędny’, ‘liczy’, a od niego czasownik *upośledzać*, czyli ‘zostawiać w tyle, pomijać’, ‘traktować gorzej’, ‘krzywdzić’. *Upośledzony* to genetycznie imiesłów bierny od tego czasownika; może też występować w funkcji rzeczownika ‘ten, który zostaje w tyle’; ‘jest pomijany’; ‘traktowany w sposób krzywdzący’⁶”.

W literaturze pojawia się też krytyka innego rodzaju określeń opisujących osoby z niepełnosprawnościami (np. niezdolny do pracy, niezdolny do samodzielnej egzystencji, niesamodzielny), a także ich pozycji względem innych, relacji z otoczeniem (podopieczny, pomoc, opieka nad). „Niektóre określenia mają spotęgować uczucie litości wobec osób niepełnosprawnych, np. «poszkodowany przez los», «przykuty do wózka inwalidzkiego», lub nadać przekazowi sensacyjny czy emocjonalny ton⁷” – pisały w artykule poświęconym wizerunkowi osób z niepełnosprawnością w mediach dr Monika Struck-Peregończyk i dr Ilona Leonowicz-Bukała.

Niektóre określenia są zakorzenione nie tylko w polskim systemie orzekania, lecz przede wszystkim w – funkcjonującym w przepisach i myśleniu – medycznym, charytatywnym modelu niepełnosprawności. Jak podnosi dr Kurowski: „określenie «niezdolność do samodzielnej

⁵ A. Żyta, K. Ćwirynkało, *Nowe tendencje i kierunki rozwoju pedagogiki osób z niepełnosprawnością intelektualną – zmiany terminologiczne* (w:) Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej, Nr 10 (2013), s. 54-57

⁶ *Śledzić a upośledzony*, odpowiedź dr Krystyny Długosz-Kurczabowej w ramach Poradni Językowej PWN, 14.02.2008: [więcej na stronie Słownik Języka Polskiego](#) [dostęp: 19.12.2021 r.]

⁷ M. Struck-Peregończyk, I. Leonowicz-Bukała, *Bezbronni ofiary i dzielni bohaterowie: wizerunek osób niepełnosprawnych w polskiej prasie*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*, Tom 10 Nr 1 (2018), s. 150.

egzystencji» ma charakter pejoratywny będąc przy tym bardzo nieprecyzyjnym. To, w jakim stopniu dana osoba będzie samodzielna w dużej mierze zależy od barier znajdujących się w jej otoczeniu i może się zmieniać na skutek ich usuwania. W tym kontekście zdecydowanie negatywnie należy ocenić pod względem proponowanego tytułu projekt ustawy o pomocy osobom niesamodzielnym⁸».

Negatywne oceny i nazewnictwo ma swoje konsekwencje, o czym od lat alarmują eksperci, organizacje pozarządowe, ale też reprezentanci rynku pracy i oczywiście same osoby z niepełnosprawnościami. Cyklicznie powtarzają się argumenty, że: „Określanie osób niepełnosprawnych jako niezdolne do pracy demotywuje je do podejmowania pracy oraz zniechęca pracodawców do jej oferowania. Po drugie, skupianie się na deficytach zamiast na możliwościach utrwała negatywne stereotypy na temat osób niepełnosprawnych zamiast podkreślać ich możliwy pozytywny wkład w społeczeństwo⁹».

Dodatkowo: „Powoduje to u części osób z niepełnosprawnością zarówno dezorientację (różne orzeczenia do różnych potrzeb; nieprawdziwe określenia w orzeczeniach – jak «niezdolność do pracy»), a także dyskomfort związany z koniecznością godzenia się na orzeczenia z pejoratywnymi określeniami¹⁰». Podobnie jest z terminem „niesamodzielnosc”, który „nie tylko ma charakter odnoszący się negatywnie do poszczególnych cech danej osoby, ale określa ją w sposób holistyczny i «etykietujący», co stoi w sprzeczności z ideą ICF¹¹».

2.2. Cel zmiany: język konstruuje rzeczywistość

Prof. Łaziński tłumaczy, jakie znaczenie ma stosowanie wyrażenia „osoba z niepełnosprawnością” lub „z niepełnosprawnościami”: „Nazwa ta realizuje gramatyczny schemat destygmatyzacji –

⁸ K. Kurowski, *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Warszawa 2014, s. 23.

⁹ A. Waszkielewicz, *Zabezpieczenie społeczne osób niepełnosprawnych* (w:) Najważniejsze wyzwania po ratyfikacji przez Polskę Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, red. A. Błaszczak, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich 2012, nr 10, s. 62.

¹⁰ Z. Głąb, K. Kurowski, *W poszukiwaniu nowego systemu orzekania o niepełnosprawności w świetle Konwencji OZN o prawach osób niepełnosprawnych i idei niezależnego życia*, Studia z Polityki Publicznej, Tom 5 Nr 4(20)/2018, s. 26.

¹¹ Z. Głąb, K. Kurowski, *W poszukiwaniu nowego systemu orzekania o niepełnosprawności w świetle Konwencji OZN o prawach osób niepełnosprawnych i idei niezależnego życia*, Studia z Polityki Publicznej, Tom 5 Nr 4(20)/2018, s. 27.

przeniesienia podstawowej informacji z rzeczownika – «inwalida» najpierw na przymiotnik, a potem na wyrażenie przymikowe. Wyrażenie to jest prostą kalką składni angielskiej «with disabilities», pojawia się w większości języków europejskich, np. niem. «mit Behinderung», franc. «avec handicap». Schemat gramatyczny odsuwania informacji na coraz bardziej odległą pozycję składniową ma pokazać, że niepełnosprawność jest tylko jedną z cech osoby, a nie jej «kluczową determinantą» (...). Podobny schemat eufemizacji realizował kiedyś sam przymiotnik «niepełnosprawny», który zastąpił «niesprawnego» – inwalidę. Ten sam schemat działa w nazewnictwie innych grup mniejszościowych, np. «czarnoskórzy» / «osoby czarnoskóre» lub «ciemnoskóre» zamiast «Murzyni», «osoby homoseksualne» czy szerzej: «LGBT» zamiast «homoseksualiści»¹².

Na nieco inny aspekt zwraca uwagę dr Kurowski: „Celem tej zmiany jest oddzielenie spójnikiem «z» cechą niepełnosprawności od osoby, która ją posiada oraz podkreślenie, że niepełnosprawność jest tylko jedną z cech danej osoby. Taka formuła pojawiła się również w angielskim tytule Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – «Convention on the Rights of Persons with Disabilities». W związku z tym podczas procesu ratyfikacji przez Polskę Konwencji wielokrotnie pojawiały się postulaty przetłumaczenia jej tytułu jako «Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami». Jako argument na stosowanie tego sformułowania podaje się również, iż używanie nazwy dysfunkcji na określenie osoby z tą dysfunkcją – depersonifikuje, przystania osobę jako podmiot¹³».

„Język konstruuje rzeczywistość¹⁴” – odpowiada prof. dr hab. Dariusz Galasiński na pojawiające się czasem pytania... po co to wszystko. Opisuje przy tym dwa typy argumentacji: strukturalną, dotyczącą stosowności systemowej wyrażenia, oraz „dyskursywną”, „która przyjmuje za punkt wyjścia, że dyskurs, a zatem język w użyciu, jest nie tylko zbiorem znaków i reguł ich użycia, ale również, co znacznie ważniejsze, zespołem praktyk społecznych konstruujących rzeczywistość¹⁵”.

¹² Wyrażenia „osoba niepełnosprawna” i „osoba z niepełnosprawnością”, opinia dr. hab. Marka Łazińskiego, prof. UW, w imieniu Rady Języka Polskiego, marzec 2021 r.: [więcej na stronie Rady Języka Polskiego](#) [dostęp: 19.12.2021 r.]

¹³ K. Kurowski, *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Warszawa 2014, s. 21.

¹⁴ D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania, nr IV/2013(9), s. 6.

¹⁵ D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania, nr IV/2013(9), s. 3.

Prof. Galasiński zaznacza jednak, że „argumentacja ze struktury języka w sprawie tak ważnej społecznie i politycznie nie ma większego sensu. Struktura, a przede wszystkim uzus języka się zmienia, bez względu na to, czy lingwiści sobie tego życzą czy nie. Przypomnę jeszcze, że za pamięci osób żyjących dzisiaj używano takich słów jak «imbecyl», «idiota», «debil» w języku medycznym. Dzisiaj uznaje się je za obraźliwe i z języka medycznego je wyrzucono. Warto podkreślić, że wyrzucono nie dlatego, że nie były «poprawne», czy też nie wpisywały się w strukturę języka. Nic podobnego – wyrzucono je dlatego, bo uznano za stygmatyzujące. Powody, dla których dzisiaj używamy w medycynie wyrażenia «niepełnosprawność intelektualna», nie są zatem strukturalne czy systemowe, ale społeczno-polityczne¹⁶».

Argumentacja dyskursywna bazuje z kolei na założeniu, że „język w użyciu nie tylko reprezentuje rzeczywistość, ale również, co kluczowe, ją konstruuje (...). Dzisiaj w języku psychiatrii zaprzestano używać nie tylko takich słów, jak «wariat», ale również takich słów, jak: «schizofrenik», «depresyjny», «dwubiegunowy», zastępując je dłuższymi i trudniejszymi wyrażeniami, jak «pacjent/osoba/człowiek z diagnozą schizofrenii». Dlaczego? No dlatego, że «schizofrenik» zamyka człowieka w jednym wymiarze, wymiarze choroby, a przecież ów «schizofrenik» może być jeszcze ojcem, mężem, kierowcą, czy wybitnym profesorem, a może też utalentowanym malarzem. Podobnie jak depresyjny. Rezygnujemy z tych słów zamykających ze względu na ich dobrze rozpoznany w psychiatrii i nauce o zdrowiu psychicznym potencjał stygmatyzacyjny. Tak, słowa stygmatyzują!¹⁷».

Analogicznie jest w przypadku wyrażen „osoba niepełnosprawna” w kontrze do „osoby z niepełnosprawnością”. Jak zaznacza prof. Galasiński, „to pierwsze wyrażenie jest podobne w swej funkcji do wspomnianego «schizofrenika». Zamyka ową osobę w jego niepełnosprawności, konstruuje ją jako osobę o jednej cesze, a tą jedną cechą jest niepełnosprawność. To nie tylko nie ma sensu, ale również, powtarzam, stygmatyzuje! Odrzucam takie wyrażenie nie tylko jako językoznawca-polonista, ale również jako obywatel! (...) Osoba z niepełnosprawnością zaczyna być podobna do osoby z pieprzykiem, a może i z teczką, czy z pieskiem. Innymi słowy, z atrybutem,

¹⁶ D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania, nr IV/2013(9), s. 4.

¹⁷ D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania, nr IV/2013(9), s. 4-5.

który nie określa teje osoby, który można odłączyć od niej, przynajmniej w przestrzeni społecznej¹⁸”.

2.3. Potrzeba zmiany i ujednoczenia terminologii w aktach prawnych

Argumenty o konieczności zmiany terminologii stosowanej w aktach prawnych, pojawiają się w literaturze od lat. W 2008 r., na długo przed ratyfikacją przez Polskę Konwencji, pisała o tym m.in. Małgorzata Szeroczyńska: „definicje zawarte obecnie w poszczególnych ustawach, w szczególności w Ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, powinny zostać w pełni, jednoznacznie dostosowane do definicji konwencyjnej. Usunięte powinny być ze wszystkich ustaw i aktów niższego rzędu inne pojęcia na określenie niepełnosprawności, z jednej strony aby ujednoczyć siatkę pojęciową i uniknąć sformułowań przestarzałych, niejasnych lub pejoratywnych, z drugiej – aby nie ulegało wątpliwości, że w każdym wypadku pojęcie niepełnosprawności rozumiane jest dokładnie w ten sam sposób. Podobnie ujednoczone powinno być słownictwo odnoszące się do poszczególnych form niepełnosprawności (np. osoby z niepełnosprawnością intelektualną, niepełnosprawnością wzroku, niepełnosprawnością narządów ruchu itp.)¹⁹”.

W tej samej publikacji temat podjęła także Monika Zima: „Konieczna jest nowelizacja przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zakresie terminologii – pojęcie «niedorozwoju umysłowego» powinno zostać zamienione terminem «niepełnosprawność intelektualna»²⁰”.

O kwestii tej pisał także Paweł Wdówik, odnosząc się do fragmentu Ustawy o systemie oświaty, która w art. 1 ust. 5a brzmiała: „opiekę nad uczniami niepełnosprawnymi przez umożliwianie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych” (treść tę bez zmian przeniesiono zresztą do Ustawy Prawo oświatowe). Paweł Wdówik podkreślał wówczas: „ustęp 5a stosuje język niezgodny z duchem Konwencji,

¹⁸ D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania, nr IV/2013(9), s. 5.

¹⁹ M. Szeroczyńska, *Niepełnosprawność i osoba niepełnosprawna* (w:) Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ, Kraków 2008, s. 18.

²⁰ M. Zima, *Przesłanki zawarcia małżeństwa przez osoby niepełnosprawne* (w:) Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ, Kraków 2008, s. 119.

wprowadzając terminologię opiekuńczo-rewalidacyjną²¹”, a także: „W tej samej ustawie, należy usunąć termin «o potrzebie kształcenia specjalnego» zastępując go innym, mniej segregacyjnym np. «o potrzebie stosowania alternatywnych rozwiązań dydaktycznych»²²”.

Kwestia ujednolicenia terminologii dotyczącej osób z niepełnosprawnościami w aktach prawnych znalazła się także wśród rekomendacji wypracowanych w projekcie „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”, z których jedna brzmiała: „Wypracowanie standardów dotyczących języka stosowanego w przepisach prawnych i oficjalnych komunikatach i wprowadzenie obowiązku używania go²³”.

Stosowana w polskich przepisach terminologia spotkała się też z krytyką twórców *Społecznego Raportu Alternatywnego z realizacji Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce*. Czytamy w nim, że „polskie ustawy zgodnie z medycznym modelem niepełnosprawności koncentrują się na dysfunkcjach i ograniczeniach. Podobny zarzut należy postawić systemowi orzekania o niezdolności do pracy, zgodnie z którym rozróżnia się osoby całkowicie i częściowo niezdolne do pracy. Ten system oparty jest na modelu medycznym oraz stosuje mylącą i utrwalającą stereotypy wobec osób z niepełnosprawnościami terminologię²⁴”. Dalej w raporcie napisano zaś: „Zastrzeżenia budzi terminologia kodeksu cywilnego, kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, które posługują się stygmatyzującymi i pogłębiającymi stereotyp określeniami: niedorozwój umysłowy, choroba psychiczna oraz wprowadzają nieostre pojęcia «braku możliwości kierowania swoim postępowaniem», «pomocy w prowadzeniu swoich spraw»²⁵”.

Stosowaną w Polsce terminologię, bazującą na medycznym modelu niepełnosprawności, skrytykował wreszcie Komitet ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami. W uwagach z

²¹ P. Wdówik, *Dostęp do oświaty* (w:) Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ, Kraków 2008, s. 127.

²² P. Wdówik, *Dostęp do oświaty* (w:) Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ, Kraków 2008, s. 129.

²³ M. Fiedorowicz, *Raport dotyczący wdrażania art. 8 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych w Polsce. Podnoszenie świadomości*, oprac. w ramach projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”, Warszawa 2016, s. 107.

²⁴ *Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce*, Warszawa 2015, s. 11.

²⁵ *Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce*, Warszawa 2015, s. 23.

października 2018 r. wyraził zaniepokojenie różnorodnością definicji niepełnosprawności, które nie są zgodne z wyrażonym w artykule 1 celem Konwencji i oparte są na medycznym modelu niepełnosprawności. Takie przykłady określeń, jak: „opóźnienie umysłowe” (w uwagach oryginalnie: „mental retardation”), „niezdolność do pracy”, „niezdolność do pełnienia ról społecznych”, „zależność lub brak zdolności do bycia niezależnym” (oryg. „dependent or lacking ability to be autonomous”) nazwane zostały „obraźliwą terminologią i niejasnymi koncepcjami”. Komitet zalecił „Wyeliminować wszelką negatywną terminologię we wszystkich istniejących i projektowanych przepisach i zastąpić ją terminologią w pełni respektującą godność i autonomię osób z niepełnosprawnościami²⁶”.

Cel niniejszego opracowania jest w końcu zbieżny z Działaniem VII.3.1 *Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030* pn. „Ujednoczenie i dostosowanie terminologii w polskim prawie do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych”: „W ramach działania zakłada się przegląd terminologii stosowanej w różnych aktach prawnych, odnoszącej się do niepełnosprawności lub jej rodzajów, pod kątem spójności i zgodności z Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych. Przygotowane zostaną propozycje zmian aktów prawnych ujednoczające i dostosowujące terminologię. W związku z powyższym ustawa o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami będzie zawierała przepisy zmieniające inne ustawy, w wyniku których w systemie ustawodawczym zostanie zapewniona spójność stosowanej terminologii oraz jej zgodność z Konwencją. Na podstawie powyższego zostanie dokonany również przegląd rozporządzeń i przygotowane zostaną rekomendacje zmian mieszczących się w poszczególnych działach administracji rządowej²⁷”.

Do kwestii terminologii odnosi się także Działanie IV.2.1 Strategii „Ograniczenie barier w podejmowaniu aktywności zawodowej”, które zakłada m.in. „zmianę terminologii stosowanej w ramach systemu orzecznictwa, w rodzaju: «niezdolny do pracy», «niezdolny do samodzielnej egzystencji», «niesamodzielny». Wyeliminowane mają zostać terminy, które mogą być mylnie

²⁶ Uwagi końcowe Komitetu ONZ ds. praw osób niepełnosprawnych z dnia 29 października 2018 roku w związku z rozpatrzeniem sprawozdania Polski z wykonywania Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, s. 1-2.

²⁷ Uchwała nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030. „Monitor Polski” 2021, poz. 218, s. 257.

rozumiane oraz być stygmatyzujące zarówno z perspektywy pracodawców, jak i samych osób z niepełnosprawnościami, a przez to mogące mieć negatywny wpływ na aktywność zawodową osób z niepełnosprawnościami²⁸.

Dlaczego tak istotne są zmiany terminologii akurat w aktach prawnych? Na pytanie to odpowiada prof. Galasiński. Badacz przyznaje, że problemem modyfikacji nazewnictwa może być to, że... nikt nie mówi „osoba z niepełnosprawnością”. Rzeczywiście, w 2013 r., gdy pisał te słowa, mógł odnieść takie wrażenie, był to bowiem termin wciąż dość nowy. Podkreśla jednak, że przykład idzie z góry: „język publiczny, szczególnie język przepisów i deklaracji, ma i powinien mieć funkcję wychowawczą. Ten język powinien zmieniać nawyki komunikacyjne ludzi i pokazywać drogę, w jaki sposób kształtować najmniej stygmatyzujący sposób mówienia o grupie ludzi z niepełnosprawnością. (...) Problemem związanym z poprzednim jest to, że w codziennej komunikacji użytkownicy języka nie będą mówić: «osoba z niepełnosprawnością». Jest to wyrażenie nieporęczne, bardziej skomplikowane niż «osoba niepełnosprawna». Z tej konstatacji nie wynika jednak, że nie należy tak pisać, szczególnie w dokumentach oficjalnych, wyznaczających politykę społeczną wobec osób z niepełnosprawnością. Mówienie przyjdzie z czasem, szczególnie, jeśli wyrażenia «osoba z niepełnosprawnością» zaczną używać elity komunikacyjne²⁹”.

2.4. Ewolucja, nie rewolucja

Przypisywane Heraklitowi z Efezu stwierdzenie *panta rhei*, znajduje także wymowne odzwierciedlenie w terminologii dotyczącej niepełnosprawności na gruncie polskiego systemu prawa. Wynika to z szeregu czynników, wśród których na pierwszy plan wysuwa się ścisła zależność pomiędzy terminologią medyczną stosowaną w okresie tworzenia i nowelizowania danego aktu prawnego. Reprezentatywnym przykładem wydają się regulacje *Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny* (Dz.U. z 2021 poz. 2345), dotyczące m.in. instytucji poczytalności zawartej w art. 31. W doktrynie podkreśla się, że „ustawodawca dla określenia tego stanu posłużył się metodą mieszaną biologiczno-psychiatryczno-psychologiczną. Określił bowiem zarówno przyczyny niepoczytalności (elementy biologiczno-psychiatryczne), jak i konsekwencje tego stanu w psychice

²⁸ Uchwała nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030. „Monitor Polski” 2021, poz. 218, s. 205.

²⁹ D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania, nr IV/2013(9), s. 5.

sprawcy czynu zabronionego (elementy psychologiczne). Jako przyczyny niepoczytalności wskazane zostały: choroba psychiczna, upośledzenie umysłowe i inne zakłócenie czynności psychicznych³⁰. Pomimo wielu lat obowiązywania i bogatego orzecznictwa Sądu Najwyższego, związanego z przedmiotową regulacją, w doktrynie dostrzeżono okoliczność, iż brzmienie przepisu, w zamierzeniu ściśle powiązane z kontekstem medycznym, zdezaktualizowało się. Inne dyscypliny naukowe, w tym psychologia, „zarzuciła posługiwanie się terminem «upośledzenia umysłowego» zastępując je coraz częściej określeniem «niepełnosprawność intelektualna»³¹”.

Szereg podobnych zmian terminologicznych miał dotychczas miejsce m.in. poprzez częściowe zastąpienie terminów posiadających konotacje medyczne, np. „inwalidztwo”. Niemniej, zmiany te nie miały charakteru systemowego i nie uwzględniały w pełni dotychczasowego dorobku prawnego, w tym ratyfikowanej przez Polskę *Konwencji [ONZ] o prawach osób niepełnosprawnych*. Akt ten postuluje odejście w definiowaniu niepełnosprawności od modelu medycznego, dominującego w polskim ustawodawstwie, i zastąpienie go modelem społecznym, zgodnie z którym „przyczyn niepełnosprawności nie szuka się w jednostce, wskazuje się na ograniczające środowisko i bariery społeczne, ekonomiczne i fizyczne. Nie postrzega się niepełnosprawności jako zjawiska kategoryzującego ludzi, ale jako uniwersalne ludzkie doświadczenie. Pozwala to dostrzec, że osoby te nie stanowią grupy mniejszościowej”³².

Skutkiem powyższego jest chaos terminologiczny³³, który trudno ocenić jako uzasadniony świadomą i celową dywersyfikacją siatki pojęciowej dotyczącej niepełnosprawności na gruncie różnych gałęzi prawa. Ponadto, jak pokazują wyniki dotychczasowych prac, od czasu ratyfikacji Konwencji w 2012 r. ustawodawcy nie udało się w pełni zastąpić sformułowań przestarzałych, niejasnych lub pejoratywnych. Powyższe istotne jest także ze względu na prawidłowe określenie zakresów poszczególnych pojęć dotyczących niepełnosprawności, zgodnie z celami poszczególnych regulacji.

³⁰ A. Grześkowiak, *Komentarz do art. 31 k.k.* [w:] *Kodeks karny. Komentarz A. Grześkowiak, K. Wiak*, Wydanie 7, Warszawa 2021, [dostęp: SIP Legalis z dnia 22.12.2021 r.]

³¹ M. Budyn-Kulik, *Kryteria poczytalności i niepoczytalności*, s. 142.

³² B. Szluz, *Osoby niepełnosprawne w Unii Europejskiej – sytuacja i perspektywy* [w:] „Seminare – poszukiwanie naukowe” 2007, nr 24, s. 327.

³³ M. Szeroczyńska, *Niepełnosprawność i osoba niepełnosprawna* [w:] *Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ*, Kraków 2008, s. 17.

Niemniej, należy zwrócić także uwagę na szereg terminów zgodnych z postanowieniami Konwencji stosowanych w przepisach, które w ostatnich latach weszły do systemu prawa. Za przykład może posłużyć *Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji* (Dz.U. z 2020 poz. 805), posługująca się m.in. w art. 4 pkt. 28 pojęciami: „osoby z niepełnosprawnościami wzroku” oraz „osoby z niepełnosprawnościami słuchu”. Sformułowania te zostały wprowadzone z dniem 1 listopada 2021 r., zastępując termin „osoby niepełnosprawne”. Analogiczne terminy zostaną użyte w art. 8 ust. 1 pkt. 12 *Ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o kinematografii* (Dz.U. z 2021 poz. 257), dodanym w toku nowelizacji, która wejdzie w życie z dniem 1 stycznia 2022 r. Również na gruncie *Przepisów wprowadzających ustawę z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe* w ostatnich latach zaszły istotne zmiany, dotyczące holistycznej eliminacji pojęcia „upośledzenie umysłowe” z *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2021 poz. 1915), które zastąpione zostało sformułowaniem „niepełnosprawność intelektualna”. Tym samym ustawodawca wyraźnie dostrzega potrzebę stosowania terminologii zgodnej z Konwencją i rozpoczął wdrażanie jej do systemu prawa. W tym kontekście, prace objęte niniejszym projektem mają charakter porządkowy, wpisują się w przedstawioną wyżej ewolucję terminologii w zakresie niepełnosprawności i zmierzają do identyfikacji obszarów wymagających niezbędnego dostosowania.

3. Metodologia analizy

Opisany w celach niniejszego projektu³⁴ przegląd terminologii odnoszącej się do niepełnosprawności lub jej rodzajów, pod kątem spójności i zgodności z *Konwencją [ONZ] o prawach osób niepełnosprawnych* (dalej jako: „Konwencja”), został przeprowadzony w oparciu o analizę treści obowiązujących ustaw.

Z zakresu analizy wyłączone zostały akty podustawowe, w tym rozporządzenia (rozumiane jako akty wykonawcze do ustawy). Zgodnie z ich charakterem prawnym, służą one bowiem wykonaniu ustaw i w tym zakresie są z wykonywaną ustawą systemowo związane. W rozporządzeniu zamieszcza się

³⁴ Projekt pt. Opracowanie projektu ustawy wdrażającej Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych o proponowanej nazwie: Ustawa o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami wraz z Oceną Skutków Regulacji i uzasadnieniem, jak też propozycji zmian legislacyjnych podążających za nową ustawą, realizowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020, Oś Priorytetowa II Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działanie 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych, współfinansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego

wyłącznie przepisy regulujące sprawy przekazane do unormowania w przepisie upoważniającym do wydania rozporządzenia zawartym w ustawie. Nie może obecnie w systemie prawa powszechnie obowiązującego pojawiać się żadna regulacja rozporządzenia, która nie znajduje bezpośredniego oparcia w ustawie i która nie służy jej wykonaniu. Należy zatem uznać za wiodący od strony prawnej przyjęty w niniejszym opracowaniu przegląd obowiązujących przepisów rangi ustawowej. Tym samym zmiana terminologii ustawowej w konsekwencji spowoduje konieczność odpowiedniej zmiany przepisów rozporządzeń.

Prace zostały zrealizowane w formie dwóch zestawień tabelarycznych:

- a. tabeli stanowiącej ww. przegląd terminologii stosowanej w różnych aktach prawnych, odnoszącej się do niepełnosprawności lub jej rodzajów, pod kątem spójności i zgodności z Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (dalej jako: „Załącznik nr 1”) oraz
- b. tabeli przygotowanej w celu sformułowania propozycji zmian aktów prawnych ujednolicających i dostosowujących zawartą w nich terminologię odnoszącą się do niepełnosprawności (dalej jako: „Załącznik nr 2”).

Tabele składają się z następujących kolumn:

3.1. Nazwa aktu prawnego

W ramach przedmiotowych prac przeprowadzono analizę tekstów jednolitych obowiązujących ustaw, według stanu prawnego obowiązującego na dzień analizy poszczególnych aktów (zgodnie z wpisaną datą i pozycją Dziennika Ustaw). Z zakresu analizy wyłączone zostały akty o charakterze jednorazowym.

3.2. Użyte sformułowanie

Na wstępie analizy przyjęto następujące założenia:

1. uwzględniono zarówno terminy w jednoznaczny sposób określające osoby z niepełnosprawnościami, jak i odnoszące się do ich relacji z otoczeniem (takie jak np. opiekun i podopieczny, także: opieka nad),
2. nie uwzględniono w analizie określeń dotyczących sfery ściśle medycznej, gdy nie miały one związku z niepełnosprawnością,

3. z zakresu analizy wyłączone zostały terminy stanowiące nazwy konkretnych świadczeń, nazwy własne oraz nazwy instytucji (jak np.: Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, powiatowy zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności, sąd opiekuńczy), a także terminy odsyłające bezpośrednio do innych aktów prawnych,
4. w analizie nie brano pod uwagę przyjętych obecnie nazw form wsparcia osób z niepełnosprawnościami (jak: wczesne wspomaganie rozwoju, zatrudnienie wspomagane, zakład aktywności zawodowej); wyjątek stanowi budzący coraz większe kontrowersje przymiotnik „specjalny” (np. kształcenie specjalne, szkoła specjalna), jednak zawierające go sformułowania pozostały z rekomendacją „do dyskusji”, jako że zmiana w tym zakresie wymaga szerokich dyskusji i konsultacji; odrębnej analizy wymaga także wyraz „chroniony” (np. mieszkania chronione, zakład pracy chronionej) – nie został uwzględniony w analizie, ponieważ sama mechaniczna jego zmiana będzie miała ograniczone skutki bez gruntownej modyfikacji opisywanych w ten sposób instytucji,
5. w analizie nie brano pod uwagę obecnego w wielu aktach prawnych terminu „niezdolność do pracy/ służby”, jeśli niezdolność dotyczyła konkretnego stanowiska/ określonej funkcji, nie była natomiast kwalifikacją generalną (czytaj: orzeczoną niezdolnością do jakiegokolwiek pracy),
6. część terminologii nie zawiera konkretnej rekomendacji, mimo iż brzmienie poszczególnych określeń nie jest zgodne z Konwencją; zabieg taki dotyczy określeń stosowanych w orzecznictwie, a także instytucji ubezwłasnowolnienia – w pierwszym przypadku kwestię nazewnictwa w sposób holistyczny powinna rozwiązać planowana reforma systemu orzekania o niepełnosprawności, w drugim zaś zmiany w (ogólnie dalekiej od zasad Konwencji) sferze ubezwłasnowolnienia,
7. nie mają rekomendacji nazwy niektórych świadczeń, które od lat nie są już przyznawane (np. renta inwalidzka); istnieje uzasadniona obawa, że zmiana nazwy w aktach prawnych skutkować będzie utratą świadczenia przez osoby, które wciąż je pobierają,
8. w wymienionych sformułowaniach została zazwyczaj zachowana oryginalna odmiana/forma (nie zostały sprowadzone do mianownika liczby pojedynczej lub mnogiej),
9. jeżeli dana pozycja jest pusta, należy przyjąć, że zastosowanie ma do niej termin wpisany w wierszu powyżej.

3.3. Jednostka redakcyjna

W toku prac możliwie precyzyjnie wskazano występowanie danego terminu w ramach konkretnego aktu prawnego. W jednostkowych przypadkach przedmiotem analizy stał się termin zawarty w samym tytule aktu prawnego lub w tytułach poszczególnych rozdziałów. Jeżeli dana pozycja jest pusta, należy przyjąć, że zastosowanie ma do niej jednostka redakcyjna wpisana w wierszu powyżej.

3.4. Kontekst regulacji

Celem sporządzenia niniejszej kolumny jest osadzenie wyselekcjonowanego terminu dotyczącego niepełnosprawności w treści danej normy prawnej. W zamierzeniu, powyższe ma pozwolić na ocenę zasadności różnicowania siatki pojęciowej oraz wstępną ocenę kształtu rekomendacji. Kontekst powinien być brany pod uwagę także na dalszych etapach prac. Jeżeli dana pozycja jest pusta, należy przyjąć, że zastosowanie ma do niej kontekst wpisany w wierszu powyżej.

4. Podsumowanie i rekomendacje

4.1. Rekomendacje

Zawartość kolumny o nazwie „Rekomendacja”, obecna wyłącznie w Załączniku nr 2, stanowi propozycję zmian aktów prawnych w zakresie, w jakim wymagają one weryfikacji terminologii dotyczącej niepełnosprawności wyłącznie w perspektywie jej zgodności z treścią Konwencji.

Na wstępie analizy przyjęto zestaw podstawowych rekomendacji, spośród których najważniejsze to:

1. inwalida, niepełnosprawny, osoba niepełnosprawna [w ramach analizy zamieniono na] osoba z niepełnosprawnością,
2. inwalidzi, niepełnosprawni, osoby niepełnosprawne [zamieniono na] osoby z niepełnosprawnościami,
3. kalectwo/ inwalidztwo/ upośledzenie [zamieniono na] niepełnosprawność,
4. pasażer/ wyborca/ sportowiec/ uczeń/ pracownik (itd.) niepełnosprawny [zamieniono na] pasażer/ wyborca/ sportowiec/ uczeń/ pracownik (itd.) z niepełnosprawnością,
5. niedorozwój umysłowy/ upośledzenie umysłowe [zamieniono na] niepełnosprawność intelektualna,
6. osoba niepełnosprawna intelektualnie [zamieniono na] osoba z niepełnosprawnością intelektualną,

7. wózek inwalidzki [zamieniono na] wózek osoby z niepełnosprawnością,
8. opieka (nad) [zamieniono na] wsparcie,
9. opiekun/ opiekunowie [zamieniono na] osoba wspierająca/ osoby wspierające (jeśli termin odnosi się jednoznacznie do sytuacji osoby z niepełnosprawnością; rekomendacja ta nie obejmuje opiekunów dzieci),
10. podopieczny [zamieniono na] osoba uzyskująca wsparcie.

W obszarze zdrowia psychicznego dotychczasowe prace analityczne nie przyniosły jednoznacznego rozstrzygnięcia. Konieczna jest pogłębiona analiza na dalszym etapie prac. Obecnie proponujemy równoważne rekomendacje terminologiczne dotyczące dwóch kluczowych pojęć z tego obszaru:

11. osoba chora psychicznie [zamieniono na] osoba z niepełnosprawnością psychospołeczną lub innymi zakłóceniami czynności psychicznych / osoba z zaburzeniami w zakresie zdrowia psychicznego,
12. choroba psychiczna [zamieniono na] niepełnosprawność psychospołeczna lub inne zakłócenia czynności psychicznych / zaburzenia w zakresie zdrowia psychicznego.

Należy jednak zaznaczyć, że powyższe propozycje zmian zostały przygotowane w celu realizacji postanowień Konwencji w konkretnym kontekście prawnym, na kanwie poszczególnych przepisów. Tym samym nie mogą być automatycznie powielane w stosunku do tożsamyh sformułowań na gruncie innych, niż wskazane, przepisów czy aktów prawnych tej samej rangi. W szczególności, rekomendacje te nie uwzględniają rozbudowanej analizy prawnej wpływu proponowanych zmian na kształt danej instytucji prawnej, funkcjonującego w jej ramach orzecznictwa lub praktyki organów państwowych oraz innych regulacji powiązanych bezpośrednio lub pośrednio ze wskazanym do zmiany terminem zawartym w ramach poszczególnych przepisów prawa.

Mając na uwadze powyższe, w ramach przedmiotowej kolumny zastosowano także szczególne oznaczenie „do dyskusji” – informujące, że charakter danego przepisu, którego ma dotyczyć zmiana, wymaga pogłębionych analiz, m.in. ze względu na daleko idące konsekwencje prawne lub społeczne. Analizy powinny się oczywiście odbywać z uwzględnieniem konwencyjnej zasady „nic o nas bez nas”, a więc z aktywnym udziałem środowisk osób z niepełnosprawnościami. Oznaczenie „do dyskusji” dotyczy zarówno terminów bez rekomendacji, jak i części tych z konkretnymi ich propozycjami.

Jeżeli dana pozycja jest pusta, należy przyjąć, że zastosowanie ma do niej rekomendacja wpisana w wierszu powyżej.

Prócz zmian terminologicznych, zaproponowanych w Załączniku nr 2, zespół sformułował także zestaw rekomendacji:

1. Planowanej reformie systemowej w obszarze orzekania o niepełnosprawności powinna towarzyszyć zmiana stosowanej terminologii, zwłaszcza określeń negatywnych w rodzaju: „niezdolny do pracy i samodzielnej egzystencji”.
2. Potrzebna jest szeroka dyskusja nad słownictwem stosowanym w aktach prawnych poświęconych szkolnictwu, ze szczególnym uwzględnieniem terminu „specjalny”.
3. Przemyśleć należy stosowanie wyrazu „chroniony” (np. mieszkania chronione, zakład pracy chronionej), mając jednak na uwadze, że mechaniczna jego zmiana będzie miała ograniczone skutki bez gruntownej modyfikacji opisywanych w ten sposób instytucji.
4. Niezbędny jest głęboki namysł nad terminologią stosowaną w zakresie orzekania o zdolności do służby. Stosowane powszechnie w aktach prawnych dotyczących służb mundurowych różne formy słowa „inwalidztwo” nie mają uzasadnienia.
5. Z aktów prawnych powinien zniknąć wyraz „ubezwłasnowolnienie”, musi to być jednak połączone ze zmianami systemowymi w tym zakresie.
6. Obecnie można odnotować próby wprowadzania do języka prawnego nowych terminów niezgodnych z Konwencją (np. niesamodzielność). Działania tego rodzaju ocenić należy negatywnie.

4.2. Podsumowanie

Jak wskazano wyżej, stosowana w aktach prawnych terminologia ma ogromne znaczenie dla opisywanych za jej pomocą osób z niepełnosprawnościami oraz ich obecności w społeczeństwie.

Warto bowiem powtórzyć za prof. Galasińskim: „Język konstruuje rzeczywistość³⁵”. Dlatego

Załącznik nr 1 zawiera prezentację obecnego stanu terminologii stosowanej w ustawach, natomiast

³⁵ D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnościami?*, Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania, nr IV/2013(9), s. 6.

Załącznik nr 2 – rekomendacje, które tę rzeczywistość pomogą konstruować w sposób zgodny z Konwencją. Oba załączniki należy traktować jako dwa produkty w ramach Zadania 1.